

Andrzej Chludziński

Toponimy upamiętniające kapłanów w nazewnictwie powiatu białogardzkiego

Język - Szkoła - Religia 6, 58-63

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Chludziński
Pruszcz Gdański

TOPONIMY UPAMIĘTNIAJĄCE KAPŁANÓW W NAZEWNICTWIE POWIATU BIAŁOGARDZKIEGO

W artykule przedstawię toponimy związane z działalnością kapłanów, której ślady można odczytać z nazw miejscowych i terenowych, zarówno polskich, jak i niemieckich, powstałych na przestrzeni wieków. Materiał dotyczy powiatu białogardzkiego (woj. zachodniopomorskie) w obecnych granicach administracyjnych (po reformie w roku 1999). Nazwy pochodzą ze źródeł i opracowań polskich i niemieckich¹. Szczególnie cenne są materiały zebrane w latach 30. XX wieku w ramach eksploracji przez niemieckiego badacza Roberta Holstena i współpracujących z nim nauczycieli z Pomorza. Jeżeli omawiany obiekt miał kilka nazw, analizuję tylko te, które dotyczą tematu.

¹ Ich wykaz na końcu artykułu.

Po wyrazie hasłowym następuje określenie charakteru obiektu, jego lokalizacja względem najbliższej miejscowości, zapisy źródłowe oraz etymologia, niekiedy wspólna dla kilku toponimów. Wszystkie nazwy, z dokładniejszymi informacjami, znajdują się w mojej książce *Toponimia powiatu białogardzkiego*².

Przede wszystkim są dwie niem. nazwy kulturowe (pamiątkowe), które honorują konkretnych kapłanów:

Ernst-Floss-Hof, wybudowanie, pierwotnie 1,2 km na zach. od Białogardu, dziś w jego granicach: *Ernst-Floss-Haus* ALB 1929, 13, 52, *Ernst-Flos-Hof* 1929 Kreis 808, *Ernst-Floss-Hof* 1932 GWP 6, Tpbiał 27. – I człon to nazwa osobowa *Ernst Flos* (imię i nazwisko pastora zasłużonego dla Pomorza, por. Kreis 808) w gen., II człon to ap. *Hof* ‘dwór, gospodarstwo’ lub *Haus* ‘dom’. Z czasem toponim ten nieco uproszczono i objął całą osadę *Flosshof*, dziś Zwienisław – część Białogardu, por. Tpbiał 81.

Johannishaus, wybudowanie (tu pierwotnie zakład odwykowy dla alkoholików i ochronka), 1,5 km na pñ. zach. od Białogardu, z czasem weszło w skład Zwienisławia, obecnie w granicach miasta: *Klar-Stiftung* M25nK, *D. Klar-Stiftung* ALB 1929, 13, 52, *Sankt-Klara-Stiftung* 1932 GWP 6, *Johannishaus(es)* ALB 1929, 13, 52, 1936–1939 SGPP 616, Tpbiał 33. – I człon to nazwisko *Klar* (Otto Emil Klar, pastor białogardzki, założyciel instytucji, por. Kreis 777, 806–808, 842), a II – ap. *Stiftung* ‘fundacja, zakład’; ze względu na nieznamość genezy nazwy skojarzono ją mylnie ze świętą Klarą, stąd powstała forma *Sankt-Klara-Stiftung*; *D.* to chyba skrót od ap. niem. *Dekan*, pol. *dziekan*.

Kolejna grupa obejmuje takie toponimy pamiątkowe, które zapewne odnoszą się do konkretnych kapłanów i sytuacji z nimi związanych, jednak nie znamy ich z nazwiska, a w nazwie znalazło się jedynie ogólne określenie ich stanu:

Pastorbrücke, most, 0,5 km na pñd. wsch. od Nawina: *Priester Brücke* 1780 Schm, *Pastorbrücke* HK, Kreis 426, Tpbiał 189. – Nazwa niem. złożona z ap. *Priester*, *Pastor* ‘pastor, duszpasterz’ i ap. *Brücke* ‘most’ (często przejeżdżał tędy pastor).

Preisterwech, droga, ze Stanomina do Rychówka: *Preisterwech* 1930. HK, ALB 1933, 20, 80, Kreis 457, Tpbiał 195. – I człon jw., tu w dialekcie dniem., II to ap. dniem. *Wech*, gniem. *Weg* ‘droga’ (jeździł tędy pastor ze Stanomina do Rychówka).

² A. Chludziński, *Toponimia powiatu białogardzkiego*, Pruszcz Gdański, 2008, seria „Monografie Pomorskie” nr 1 (dalej: Tpbiał).

Priesterpforte, furta w murach miejskich, w Białogardzie (†): *Priesterpforte* ALB 1929, 11, 43, Kreis 89, Tpbiał 196. – I człon jw., II to ap. *Pforte* ‘furta’ (obok kościół, zapewne tego przejścia najczęściej używali pastorowie).

Trzecią, najliczniejszą grupę stanowią nazwy dzierżawcze (związane z własnością obiektów), zawierające w sobie określenia osób duchownych:

Księżowskie Pole, pole, 0,7 km na płn. wsch. od Rarwina: *Księżowskie Pole* 1990. ex, Tpbiał 163. – Pol. nazwa (o ile nie jest kalką nazwy niem.), złożona z adi. *księżowski* (: *ksiądz*) i ap. *pole*.

Papenberg, dziś Poblócka Góra, góra, 1,3 km na płn. od Poblócia Wielkiego: *Papen-B.* 1868–1993 TRS, M25n, *Papenberg* 1930. HK, *Poblócka Góra* 1951 Rosp 244, M25, Tpbiał 192. – *Papenberg* to niem. nazwa złożona z ap. dniem. *Pape*, gnim. *Pfaffe* ‘pastor, duchowny’ i ap. *Berg* ‘góra’.

Papen Bruch, bagno, na wsch. od Karścina, bdl. (?†): *Papen Bruch* 1780 Schm, 1836 UMbl 605, NWS 217, HE VII 119, Tpbiał 282. – Jw. i ap. *Bruch* ‘moczary’ (może to być nazwa pamiątkowa).

Papen-Cämpe, pole, 1 km na pld. wsch. od Rychówka: *Papen-Cämpe* 1846 HK, Tpbiał 188. – Niem. nazwa złożona z ap. jw. i ap. *Kamp* ‘(ogrodzony) kawałek ziemi, pole’ w pl., obok → Papensoll.

Papenort, pole, prawdopodobnie 3,5 km na płn. od Białogardu (†): *Papenort* 1753 HK, *Pfaffenheege* 1789 HK, *das Pfaffen Heege* 1789, *den Papen Ohrt* ALB 1929, 15, 60, Tpbiał 188. – Jw., II człon to ap. *Ort* ‘miejsce’ lub *Hege* ‘zagajnik’.

Papensoll, staw, 0,9 km na pld. wsch. od Rychówka: *Papensoll* 1846 HK, Tpbiał 282. – Jw., II człon to ap. dniem. *Soll* ‘staw’, obok → Papen-Cämpe.

Papenwurth, pole, k. Czarnowesów, bdl. (?†): *Papenwurth* 1591 ALB 1937, 24, 98, Tpbiał 188. – Jw., II człon to ap. śrdniem. *wurth*, dniem. *Furth*, *Fort* ‘ogród przydomowy; pagórek’.

Pap Wiese, łąka, 1,5 km na wsch. od Borzysławia: *Pap Wiese* 1780 Schm, Tpbiał 188. – Niem. nazwa złożona z ap. jw. i ap. *Wiese* ‘łąka’.

Pasterland (1), pole, 0,6 km na zach. od Karwina: *Pasterland* 1930. HK, Tpbiał 189. – Niem. nazwa złożona z ap. dniem. *Paster*, gnim. *Pastor* ‘pastor, (dusz)pasterz’ i ap. *Land* ‘ziemia, pole’, obok → Pasterwisch.

Pasterland (2) dwa pola: 0,1 km na płn. i 1,5 km na płn. wsch. od Daszewa, należały do kościoła w Mierzynie: *Kirchenland*, *Pasterland* 1840, 1846 HK, Tpbiał 148. – Niem. nazwa, I człon to ap. *Kirche* ‘kościół’ lub jw., II człon to ap. *Land* ‘ziemia, pole’.

Pasterwisch, łąka, 0,1 km na zach. od Karwina: *Pasterwisch* 1930. HK, Tpbiał 189. – Jw., II człon to ap. dniem. *Wisch*, gnim. *Wiese* ‘łąka’, obok → Pasterland (1).

Pastorenfichten, las, 0,5 km na płn. od Motarzyna (†): *Pastorenfichten* 1930. HK, ALB 1933, 11, 43, Tpbiał 189. – Niem. nazwa z I członem jw., II to ap. *Fichte* ‘świerk’ w pl.

Preister-Waurt, łąka (?), na płd. zach. Karścina (†): *Preister-Waurt* 1930. HK, Tpbiał 195. – Niem. nazwa złożona z ap. dniem. *Preister*, gniem. *Priester* ‘pastor, kapłan’ i ap. śrdniem. *wurth*, dniem. *Furth*, *Fort* ‘ogród przydomowy; pagórek’.

Priester-Acker (1), pole, 2,5 km na zach. od Białogardu (†): *der Priester-Acker* 1753, 1789 HK, 1753 ALB 1929, 15, 59, Tpbiał 195; **Priester Acker** (2), pole, na zach. Białogardu (†): *Priester Acker* 1765 SPBn, Tpbiał 195. – Jw. i ap. *Acker* ‘pole, grunt’.

Priesteracker, pole, na płd. wsch. Białogardu (†): *Godes Hus Land* 1789 HK, *alte Priesteracker* ALB 1929, 14, 55, Tpbiał 120. – Pierwotna nazwa *Godes Hus Land* w dialekcie dniem., I człon to ap. *Gotteshaus* ‘świątynia, kościół’, II ap. *Land* ‘ziemia, pole’; *alte Priesteracker* to nazwa, w której adi. *alt* ‘stary’ i ap. złożony *Priesteracker* ‘księżę pole’.

Pritzer Hörn, m., 0,6 km na zach. od Białogardu: *Pritzer Hörn* 1834 HK, Tpbiał 196. – Niem. nazwa, w której I człon to zniekształcony ap. *Priester* ‘pastor, kapłan’, II człon to ap. *Horn* ‘róg, zakrzywienie’ (obiekt jest w zakolu Parsęty).

Skróty źródeł i opracowań

- ALB – „Aus dem Lande Belgard”, dodatek historyczno-krajoznawczy do „Belgarder Zeitung”, Belgard, 1922-1939 (po skrócie podany rok, numer, strona).
- GWP – *Die Gemeinden und Wohnplätze Pommerns nach dem Stand von 1932*, Teil A, bearb. von B. und K.-D. Kreplin, Herdecke, 1994.
- HE – Seria „Hydronymia Europaea”, hrsg. W. P. Schmid: A. Belchne-rowska, *Die Namen der stehenden Gewässer im Zuflussgebiet der Ostsee zwischen unterer Oder und unterer Weichsel (Nazwy jezior w dorzeczu Bałtyku między dolną Odrą i dolną Wisłą)*, Lieferung 7., Stuttgart, 1991.
- HK – Maszynopisy zawierające nazwy terenowe, zbierane z inicjatywy R. Holstena przez pracowników oświaty na Pomorzu Zachodnim w latach 1928-1939 (w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie); także kartoteka nazw terenowych z Pomorza Zachodniego zebranych w latach 1930-1939 (obecnie w Instytucie Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego).
- Kreis – *Der Kreis Belgard*, Celle, 1989.
- M25 – Polskie mapy topograficzne w skali 1:25 000, wydane w latach 1960-1995.
- M25n – Niemieckie mapy topograficzne w skali 1:25 000, wydawane od końca XIX w. do 1944 r.

- M25nK – *Kreiskarte Kolberg-Körlin*, mapa ścienna, skala 1:25 000, Hannover, b.r. (z początku XX w.), w zbiorach Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu.
- NWS – A. Belchnerowska, *Nazwy wód stojących w dorzeczu Bałtyku między dolną Odrą a dolną Wisłą*, Szczecin, 1993.
- Rosp – S. Rospond, *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej*, Wrocław, 1951.
- Schm – *Schmettausche Karten von Pommern um 1780*, wyd. H. Hinkel, w: *Historischer Atlas von Pommern*, Köln – Wien, 1969.
- SGPP – *Słownik geograficzny Państwa Polskiego i ziem historycznie z Polską związanych*, red. S. Arnold, Warszawa, 1936–1939, t. I.
- SPBn – *Special-Plan von den Kgl. Preuss. Pom. Immediat Stadt Belgard*, 1765, Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. Zb. Kart. 1139.
- Tpbiał – A. Chludziński, *Toponimia powiatu białogardzkiego*, Pruszcz Gdański, 2008, seria „Monografie Pomorskie” nr 1.
- TRS – *Uebersichtsblatt zur Topographischen Reymann's Specialkarte von Mittel-Europa*, [Berlin], 1868–1993.
- UMbl – *Urmessstischblätter (Topographische Karten)*, mapy z lat 1822–1856 sporządzone przez oficerów armii pruskiej, skala 1:25 000, w zbiorach Staatsbibliothek, Berlin, dział kartografii, sygn. 729.

Inne skróty i znaki

- adi. adiectivum (przymiotnik)
- ap. appellativum (wyraz pospolity)
- bdl. brak dokładnej lokalizacji
- dniem. dolnoniemiecki
- ex eksploracja terenowa (prowadzona w drugiej połowie lat 1990.)
- gniem. górnioniemiecki
- niem. niemiecki
- pl. pluralis (liczba mnoga)
- płd. południe, południowy
- płn. północ, północny
- pol. polski
- por. porównaj
- śrdniem. średnio-dolno-niemiecki
- wsch. wschód, wschodni
- zach. zachód, zachodni
- odsyłacz
- † obiekt nie istnieje
- ?† brak informacji o istnieniu obiektu

Summary
**Toponyms sites commemorating
the priests in the naming of the Białogard powiat**

In the article are the toponyms relating to the activities of priests whose traces can be read off the geographical names both Polish and German evolved over the centuries. The material is in Białogard powiat (Zachodniopomorskie voivodeship) in the present administrative borders (after the reform in 1999). Are the names of the cultural, which respond to specific priests; memorial toponyms, which probably refer to the specific situation of the priests and the related, but not as we know them by name; numerically largest group are the name possessive (property object containing) a definition of clerics.